

la mateixa base, però en el sentit de 'daurat', el mossàrab *orchican*, nom d'una altra planta que produeix un colorant grog o vermellenc (*Cathamus tinctorius* o la *Centaurea jacea*), que apareix en els botànics hispano-àrabs [*'urğiqana* o *'urğiqan* en Abenalbéitar (Màlaga, S. XIII), *'arğâqn* o *'arğiqna* en Abderrazzac d'Alger, *rağâqnū* segons altra font algerina, i *'urğîkan* en l'andònim sevillà], i ha continuat, ultra el Nord de l'Àfrica, a Catalunya en la forma d'*ortxica* o *orxica*.⁷ Val a dir, doncs, que Simonet veia una relació entre *orxella* i *ortxica*, tots dos colorants de draps i amb l'element fonètic comú *orĕ*. Aquest darrer mot està ben documentat en català antic, i se'n troben exemples sobretot en les lleudes editades per Gual Camarena en el seu *Vocab. Comer. Med.* (p. 375): *ortxica* (amb variants gràfiques en *-cha*, *-qua*, i com a *orchiqua* i *-ca*) en les de Barcelona (1222, 1243, 1252), de Val. (1250, 1252, 1271?),⁸ de Lleida (1251), de Tortosa (1276?), i *orxica* (*-cha*) en les de Val. (1252, 1271?), *urxica* en les de Cotlliure (1249) i de Val. (1271?),⁹ i *arbica* en les de Cotlliure (1297?), i *orchequa* en les de Val. (1271) com a variant de manuscrit. El DAG, en dóna un exemple de *CostTort.* (fi S. XIII), i se'n troba un exemple en la *Taula* de Fraga de 1445-1446,⁹ i encara un altre en un text de 1691 (DAG). El *Llibre de les conexences de spícies* (ms. de 1455) ens diu com s'ha de conèixer bona qualitat d'*orxica* com segueix: «*Horxicha* a aytal la conexença que sia ben groga e que sia nouella e non n'í aia de vella ni tingua polç ni roya» (*AlcM*). No costa gaire veure que *AURICELLUS 'daurat' difícilment podria explicar el mossàrab *'urğiqan*, i en efecte JCoromines, fent constar que aquest mot és de formació incomprensible en llatí o en romànic, va formular la següent explicació: el *Carthamus tinctorius* es deia *χλνχος* en grec (com ens ho recorda Roland VII, 159), d'on apareixen a l'Edat Mitjana les formes alterades *gnicus* o *cincus*; ja en el segle VI Alexandre de Tralles escrivia *gincus*, *gincon* i *gnicium*; Plini i Columella donen *cnecos* com a nom d'una planta d'Egipte no ben identificada, i Escriboni duu *cnicos*.¹⁰ Ara bé, segons remarca JCoromines no és inversemblant que els botànics de l'Alta Edat Mitjana, per un procediment usual, formessin un compost *AURICNICUS, com a nom del *carthamus*, tal com havien format amb models grecs *aurifolium*, *auricbaleum* etc., i de la forma *AURICINCUS, resultant d'una metàtesi, vindria normalment l'*'urğiqan* o *'arğiqan* mossàrab (DCEC IV, 653b40-53).

Aquesta base ens explicaria *'urğiqan* i *ortxica*, però no ens donaria la clau a l'origen d'*orxella*. Es pot preguntar si aquest mot podia venir d'*ortxica* pel canvi de sufix. Hi ha en realitat indicis per creure que els dos mots s'havien usat en català com a sinònims. El cas és que en 16 lleudes editades per Gual Camarena que duen *ortxica* no apareix *orxella*, i en les dues que figura aquesta no es troba *ortxica*.¹¹ Degut a aquest fet, evidentment, l'esmentat savi a l'article *orxella* remarca que és difícil diferenciar el seu significat d'*ortxica*, i molt probablement per raó semblant Sevillano Colom en el glossari que va fer del *Llibre del Mus-*

taçaf de València posa *ortxica* (*orxica*) i *orxella* com a formes variants assignant-los el sentit de 'espècie de líquen que s'usa per a colorant' (p. 408). És igualment possible que Sev. Colom s'hagués guiat pel *Du C.* que identifica *orchica* amb el francès *orseille*.¹² Així i tot, però, Gual Camarena afegeix que a l'Edat Mitjana no tenien dubte que els dos eren productes diferents i a més ens informa que en una altra lleuda de 1455 de València es donen *orchica* i *orczella* amb distinta tarifa. I amb aquest motiu es recordarà també que aquí hem citat dues notes sobre les qualitats d'*orxella* i d'*ortxica* de l'esmentat *Ll. de con. de spícies* (supra). Això suggeriria que si en realitat *ortxica* i *orxella* foren emprats com a sinònims, com ho sembla provar la documentació antiga, aquesta pràctica deuria limitar-se a l'ús comercial; és a dir que els dos s'usarien indistintament amb valor de mot genèric en referència als productes colorants que representaven. És clar que d'una associació d'aquest caràcter, que al capdavant sembla haver-se donat només en català (i posteriorment a l'ús mossàrab) no es dedueixen conseqüències segures per a una derivació a base d'un canvi de sufix. Car fins i tot admetent que tal derivació hauria ocorregut en català i en castellà, això deixaria encara sense explicar el port. *orcela* i *urzela* i l'it. *oricello*. Convé deixar aquesta idea com a ben dubtosa.

Intentar derivar el nostre mot d'una forma de diminutiu d'AURIS, 'orella', i variant d'AURICULA, és menys problemàtic. Notem que un diminutiu AURICILLA 'orelleta' s'havia usat per Catul, i aquesta forma és irretrotable des del punt de vista fonètic, puix que ens explicaria no sols la forma mossàrab *orçela* sinó a més el port. *orcela*, l'it. *oricello*, i el cat. *orcella*. I com havia remarcat ja Simonet algunes de les herbes que han rebut nom del mot *orella*, tenen bastant de semblança amb el líquen: com per exemple l'*orella de Judes* (*Auricularia auricula-Judae*), que és un bolet de figura d'una orella humana, de peu molt curt o sense ell, de color terrossenc, verdenc o violaci, i que creix en els troncs vells d'arbres, com de salzes, saücs etc. (Font i Quer, *Plant. Med.*, p. 37a); o bé l'anomenada *orella d'os* (*Ramonda Myconi*), que evidentment ha rebut aquest nom per la figura de les seves fulles i per ser aquestes velloses; segons que ens informa Font i Quer aquesta herba creix adossada a les penyes i les seves fulles formen una atapeïda rosada aplicada a les roques (ib., p. 631a); i jutjant pel dibuix que porta el llibre de Font i Quer aquesta planta fa l'efecte d'una taca ampla cobrint una superfície com un líquen. Endemés, ja c. 1100 el botànic hispano-àrab, l'andònim de Sevilla, associava *orchella* amb l'orella en fer-li aquest comentari que reproduïm de l'estudi d'Asín: «es decir, *orilyella*, diminutivo de *orilya*, que es la oreja [*al-udn*]». És veritat que no es pot exagerar la importància d'un testimoni d'aquesta mena, que al capdavant podia ser només un intent de fer etimologia basant-se en l'aspecte fonètic del mot, i en realitat tampoc podem estar absolutament segurs que la semblança del líquen amb l'orella de Judes o l'orella d'ós pogués ser motiu suficient per a la transposició del